

KS. ZDZISŁAW PAWLAK*

WŁOCŁAWEK

Tomasz Dutkiewicz, *Filozofia i życie w Chrystusie. Filozoficzne podstawy moralnego nauczania Kościoła*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2012, ss. 452

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2014.070>

Peter Seewald w znakomitej biografii Jezusa Chrystusa (*Jezus Chrystus. Biografia*, Kraków 2011) napisał: „Myślenie przedchrześcijańskich racjonalnych filozofów jak Sokrates, Platon i Arystoteles, nie sprzeciwia się objawieniu wiary chrześcijańskiej, lecz znajduje w nim swoje dopełnienie. Dzięki integracji dokonań starożytności co do przyczyn i skutków we wszechświecie chrześcijaństwo mogło przejąć grecko-rzymską filozofię, a ze zjednoczenia wiary i wiedzy stworzyć fundament społeczności, która nie błądzi we mgle zacofanych poglądów, lecz pojmuje naukę jako narzędzie lepszego udziału we współtworzeniu stworzenia” (s. 160).

Tę jedność rozumu i wiary doskonale ujął i zobrazował w swojej książce *Filozofia i życie w Chrystusie. Filozoficzne podstawy moralnego nauczania Kościoła* ks. dr hab. Tomasz Dutkiewicz, profesor na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu. Pozycja ta jest udaną próbą ukazania jedności prawdy, którą w dziedzinie moralnej odkrywa człowiek zarówno na drodze refleksji filozoficznej, jak i na drodze wiary. Zadaniem niełatwym (ale bardzo ważnym), jakie wyznaczył sobie Autor, jest ukazanie podstaw filozoficznych, na których zostało oparte moralne nauczanie

* Ks. dr hab. Zdzisław Pawlak jest emerytowanym profesorem UMK w Toruniu.

Kościoła. Ich przedstawienie pozwala bowiem nie tylko zrozumieć źródła pojawiających się dawniej i współcześnie błędnych ujęć teologiczno-moralnych, ale także i dzisiaj pomaga uprawiać teologię moralną w taki sposób, aby pozostawała ona w zgodności z wymaganiami wiary.

Spójrzmy najpierw na genezę powstania dzieła. Ks. prof. Dutkiewicz we „Wstępie”,

powołując się na encykliki Jana Pawła II („Fides et ratio” oraz „Veritatis splendor”) diagnozuje kryzysową sytuację współczesnego świata. Jest to: 1. Kryzys szeroko pojętej kultury wynikający z niewłaściwego ujęcia relacji pomiędzy wiarą a rozumem, charakteryzujący się wrogiem przeciwstawianiem sobie tych dwu rzeczywistości, w konsekwencji prowadzący albo do skrajnego racjonalizmu, albo też fideizmu. 2. Współczesny kryzys samej teologii moralnej, do którego przyczyniło się odejście od realistycznej metafizyki i filozofii człowieka. Dlatego zarówno Jan Paweł II wskazuje na konieczność powrotu teologii do realistycznej filozofii, a także czyni to Benedykt XVI, czego szczególnym wyrazem jest wydany (28 I 2011) przez Kongregację Wychowania Chrześcijańskiego dekret „O reformie kościelnych studiów z zakresu filozofii”, przywołujący stanowczą opinię Benedykta XVI dotyczącą źródeł kryzysu, w których znalazła się teologia w latach posoborowych. Dekret ten formułuje szereg konkretnych wymagań i wskazań o charakterze instytucjonalnym, dotyczących obecności filozofii w strukturze studiów teologicznych (por. s. 9–13). Autor przywołuje też dwudziestą rocznicę wydania *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, który zawiera kompletny i systematyczny wykład chrześcijańskiej doktryny moralnej. Te okoliczności stały się dla ks. T. Dutkiewicza inspiracją, by właśnie na przykładzie moralnego nauczania Kościoła zawartego w *Katechizmie* ukazać ścisły związek pomiędzy tym nauczaniem a jego filozoficznymi podstawami. Wyrazem tego jest tytuł *Filozofia i życie w Chrystusie*, nawiązujący do sformułowania tytułującego moralną część *Katechizmu* (s. 14). Prezentowane dzieło składa się ze „Wstępu” (poprzedzonego „Spisem treści” i „Wykazem skrótów”), pięciu rozdziałów i „Zakończenia”. Do tego dochodzi jeszcze obszerna „Bibliografia”, streszczenie w języku angielskim oraz „Indeks osób” i „Indeks rzeczowy”. Główną część rozprawy stanowi pięć rozdziałów, których treściową zawartość wyznacza zasadniczo wykład zagadnień moralnych, zawierający podstawowe kwestie z zakresu teologii moralnej fundamentalnej, znajdujący się w trzeciej części „Katechizmu”. Warto tutaj zauważyć, że spośród dyscyplin filozoficznych to właśnie etyka jest tą,

której związku z nauczaniem moralnym Kościoła mają charakter oczywisty i szczególnie wyraźny. Filozoficzne podstawy tego nauczania dotyczą jednak również takich dziedzin filozofii, jak metafizyka, antropologia, teoria poznania czy metodologia nauk. Dlatego Autor słusznie wyakcentował je już w sformułowaniach tytułów poszczególnych rozdziałów swojej pracy.

Rozdział pierwszy zatytułowany „Metodologiczne uwarunkowania zagadnienia” ma charakter wprowadzający. Jest on bardzo potrzebny. Dobrze został przemyślany i posłużył Autorowi do ukazania: 1. Wielości koncepcji uprawiania filozofii. 2. Różnorodności sposobów interpretacji rzeczywistości. 3. Integralnego związku antropologii filozoficznej (sposobu rozumienia ludzkiego bytu) z metafizyką (ogólną teorią rzeczywistości). 4. Integralnego związku pomiędzy etyką jako „antropologią normatywną” a rozstrzygnięciami dokonywanymi na gruncie metafizyki i antropologii. 5. Faktu wielości etyk. 6. Podobieństw i różnic pomiędzy etyką filozoficzną a teologią moralną. 7. Roli etyki filozoficznej w nauczaniu moralnym Kościoła.

Przedstawiając uwarunkowania metodologiczne, ks. Dutkiewicz sporo miejsca poświęca problemowi relacji: wiara – rozum (zamieszcza nawet osobny paragraf w tym rozdziale). „Wydaje się, że celem przejrzystego spojrzenia na tę złożoną problematykę wyróżnić warto pięć zasadniczych, modelowych ujęć relacji wiara – rozum, pięć wielkich paradygmatów w tej dziedzinie, które pojawiły się na różnych etapach dziejów, a które w mniej lub bardziej wpływowej formie, funkcjonują po dzień dzisiejszy” (s. 67).

Drugi rozdział książki („Metafizyka człowieka jako osoby oraz podmiotu aktów moralnych”) podejmuje zagadnienia z zakresu antropologii filozoficznej, do których nawiązuje „Katechizm”, rozpoczynając wykład zawartej w nim nauki moralnej. Ks. Dutkiewicz na pierwszym miejscu analizuje godność osoby ludzkiej, wskazując na źródła personalistycznej koncepcji człowieka, sięgające antropologii stworzonej przez Platona i Arystotelesa oraz prowadzonych w pierwszych wiekach chrześcijaństwa sporów chrystologicznych. Akcentuje fundament tej godności, którym jest podobieństwo człowieka do Boga wyrażające się posiadaniem duchowych władz rozumu i woli. Ukazuje też bezdroża humanizmu tzw. antropocentrycznego.

W drugiej części rozdziału Autor zajmuje się zagadnieniem działania człowieka jako osoby. Refleksja jego dotyczy wieloaspektowej problematyki szczęścia jako celu ludzkich dążeń. Ukazuje z jednej strony

fakt zależności (oparcia) chrześcijańskiej refleksji w tej kwestii od etyki Arystotelesa, z drugiej zaś strony mocno akcentuje prawdę, że to dopiero chrześcijaństwo przynosi człowiekowi ostateczną odpowiedź na pytanie o dobro, które może go uczynić w pełni i trwale szczęśliwym. Autor kończy, analizując ludzką wolność realizującą się w spełnianych przez człowieka aktach wolnego wyboru oraz związaną z nią odpowiedzialnością.

Warto zauważyć, że ks. Dutkiewicz wśród filozoficznych podstaw, na których opiera się nauczanie moralne Kościoła, szczególnie dobitnie podkreśla wartość personalistycznej koncepcji człowieka, akcentującej pojęcie jego godności. „Kościół w swoim nauczaniu moralnym wielokrotnie odwołuje się do pojęcia ludzkiej godności, czyniąc to w sposób osadzony głęboko zarówno w przywołanym już wcześniej kontekście biblijnym, ukazując źródło tej godności w fakcie stworzenia człowieka na Boże podobieństwo, jak i oparty na osiągnięciach personalistycznej refleksji filozoficznej” (s. 130).

Rozdział trzeci („Antropologiczno-etyczne podstawy określenia odpowiedzialności moralnej”) jest w całości poświęcony bardzo ważnemu zagadnieniu, jakim jest ustalenie stopnia odpowiedzialności moralnej człowieka. Ks. Dutkiewicz, analizując kwestie podjęte w „Katechizmie” i nawiązując do etyki Arystotelesa i Tomasza z Akwinu, szczegółowo przedstawia: 1. Problematykę czynników ograniczających dobrowolność ludzkich aktów. 2. Problem aktów zamierzonych bezpośrednio i pośrednio (zwłaszcza sprawę dopuszczalności tzw. mniejszego zła i współdziałania w zlu). 3. Kwestię tzw. źródeł moralności, czyli zasadniczych kryteriów oceny moralnej konkretnego aktu. 4. Zagadnienie moralności uczuć.

W tej ostatniej, często dzisiaj dyskutowanej kwestii, Autor najpierw ukazuje dwa funkcjonujące w dziejach filozofii skrajne poglądy, które w stosunku do uczuć zarysowały się już w starożytności (albo domagając się ich eliminacji z życia moralnego człowieka, albo też czyniąc z nich zasadnicze kryterium rozstrzygające o moralnej wartości ludzkich aktów). Następnie na tle tych skrajnych ujęć przedstawia zawartą w „Katechizmie” naukę moralną Kościoła, która nawiązując do etyki Arystotelesa oraz Tomasza z Akwinu, afirmuje ludzką uczuciowość, nie ulegając jednak wypaczeniom sentymentalizmu.

Czwarty rozdział („Filozoficzne uwarunkowania normy moralności”) podejmuje kluczowe, zarówno z punktu widzenia etyki, jak i teologii moralnej, zagadnienie normy moralności. „Nauki te dążą bowiem do tego, by dokonać oceny moralnej poszczególnych ludzkich działań

właśnie poprzez odniesienie ich do normy, której funkcję można w tym kontekście przyrównać do tej, jaką w naukach matematyczno-przyrodniczych spełniają różnego rodzaju przyrządy miernicze. Tradycja filozoficzno-etyczna oraz teologiczno-moralna zwykła wyróżniać dwojakiemu rodzaju normę moralności: przedmiotową – obiektywną, którą stanowi prawo moralne oraz podmiotową – subiektywną, którą jest ludzkie sumienie. Zagadnienie normy moralnej posiada swoje liczne uwarunkowania filozoficzne o charakterze metafizycznym, antropologicznym, etycznym oraz epistemologicznym” (s. 21–22).

Autor w ramach refleksji dotyczących sumienia jako podmiotowej normy moralności ukazuje bardzo jasno, w jaki sposób nauczanie moralne Kościoła, nawiązujące do opartej na fundamencie realistycznej metafizyki, antropologii filozoficznej oraz etyki, pozwala ustosunkować się do różnych błędnych poglądów teologicznych. One przecież w głównej mierze dotyczą sposobu rozumienia sumienia oraz jego relacji do obiektywnego porządku moralnego, przypisując mu często w sposób nieuzasadniony rzekomą autonomię oraz kreatywność w odniesieniu do stanowienia prawdy o dobru i złu moralnym ludzkich czynów. Ks. T. Dutkiewicz, podkreślając fakt, że sumienie jako subiektywna norma moralności może błędzić, rozmijając się z obiektywną prawdą moralną, wskazuje na potrzebę oraz skuteczne środki jego właściwej formacji.

Ostatni, piąty rozdział książki nosi tytuł „Etyczne podstawy nauki o cnotach moralnych oraz ich roli w życiu indywidualnym i społecznym”. Autor, przedstawiając problematykę cnót, sięga do samych początków refleksji etycznej (filozofia Sokratesa, Platona i Arystotelesa) i akcentuje ich charakter społeczny. Ukazanie solidnie pogłębionej filozoficzno-etycznej interpretacji cnót moralnych, które stanowią istotny element w nauczaniu moralnym Kościoła, jest szczególnie ważne dziś wobec przemian kulturowych. Zmiany te przyczyniły się niewątpliwie do rozerwania naturalnej więzi łączącej etykę z polityką, samo zaś słowo „cnota” zostało odesłane do lamusa wyrażeń staromodnych, po prostu anachronicznych. To rozerwanie więzi pomiędzy etyką a polityką jest jednym z przejawów szerszego zjawiska nowożytnej atomizacji ludzkiej kultury, które – jak zauważa J. Maritain – nastąpiło wraz z kryzysem oraz upadkiem kultury mającego „zmysł jedności” średniowiecza.

Na koniec ks. prof. Dutkiewicz, ukazując niewystarczalność ludzkiego wysiłku moralnego, zwłaszcza tam, gdzie chodzi o realizację celu nadprzyrodzonego, którym jest wieczne zbawienie, „dopełnia” niejako

filozoficzną etykę cnót nadprzyrodzonym działaniem Boga w postaci cnót teologalnych oraz darów Ducha Świętego.

W interesująco napisanym „Zakończeniu” Autor w kilku rzutach myślowych zbiera owoce swoich analiz i refleksji. Warto też dodać, że po każdym rozdziale daje bardzo ważne dla czytelnika podsumowania zawierające wnioski z przeprowadzonych rozważań.

Sygnalizowana pozycja ks. Dutkiewicza zawiera również wystarczającą dokumentację w postaci materiałów źródłowych. O tym, jak bardzo jako Autor był dociekliwy i jak bardzo się napracował, świadczą potężnych rozmiarów liczne przypisy (numeracja ich w ramach rozdziałów). Część z nich można by włączyć do tekstu, ale powiększyłyby to objętość pracy. Przypisom ks. Dutkiewicz nadał postać ważnych dopowiedzeń i wyjaśnień w stosunku do wątków myślowych rozwijanych we właściwym tekście. Trzeba też zauważyć, że umiejętnie nimi operował, a przez to nie przeładował myślą komentującą i nie porozrywał toku wypowiedzi. Wprost przeciwnie, to wszystko, co uznał za ważne, potrafił w pracy dobrze wyeksponować. Właśnie te wartościowe przypisy świadczą o erudycyjności Autora, kompetencji w swojej dziedzinie i o solidnym przygotowaniu warsztatowym.

Podsumowując, można powiedzieć, że *Filozofia i życie w Chrystusie* jest dziełem znaczącym, godnym polecenia czytelnikom zarówno o zainteresowaniach filozoficznych, jak i teologicznych. Jej wartość należy widzieć w bogatej warstwie informacyjnej, a następnie w prawidłowo uporządkowanym układzie prezentowanych zagadnień. Oczywiście, obydwie te warstwy rozprawy są ze sobą harmonijnie połączone. Należy także podkreślić, że ks. prof. T. Dutkiewicz umiejętnie wydobywa i właściwie charakteryzuje często kontrowersyjne stanowiska, a sformułowanym w oparciu o nie sądom nadaje postać wyważoną, starannie udokumentowaną i odpowiedzialną merytorycznie.